

OSMANLI SARAYINDA BAŞLALALIK VE BAŞLALA KULESİ

Araş. Gör. Dr. Sinem SERİN*

ÖZ

Enderun teşkilatına yeni dahil olandan başlanmak üzere odalar içinde yeni bir göreve getirilen veya bir başka odaya gönderilen çalışanlar “lalaya verilir” yani oda kuralları ve kaideleri, birebir ilişki içinde, yakından takip edilerek, tavsiye ve bilgilendirme yoluyla öğretilirdi. Özellikle padişahın yakın hizmetinin görüldüğü Has Oda’da buna oldukça dikkat edilir, Has Oda’ya yeni gelen her ağa, geldiği odanın acemisi kabul edilerek bir lalaya verilir. Aynı zamanda XVII. yy.dan itibaren sarayda ikamete başlayan şehzadelere de saray teşkilatı bünyesindeki Has Odalı ağalardan lala tayin edilmiştir. Şehzadelğinde bir lalanın rehberliğiyle idareciliği öğrenen padişah, iktidara gelince de Has Odalı ağalardan seçtiği başlala ile yoluna devam etmektedir. Lalalar arasında padişahın başlalalığını yürüten Has Odalı, taşıdığı itibar ve pozisyonunun ehemmiyetinden dolayı her zaman ön plandaydı. XVIII. yüzyıl başında saraydaki bürokratik işlemlerin yürütülmesinde ve idari mekanizma içinde Has Odalı ağaların fonksiyonları artmış, padişahın yakın hizmetlerini gören vazifeliler daha da ön plana çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla sistem, kendi içinde birtakım yeni roller doğurmuştur. Bu rollerin arasında XVIII. yüzyıl başlarında ortaya çıkan ve özellikle bu yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde etkinliği artmış olan başlalalık da yer almaktadır. Çalışmamızda saray teşkilatı içinde başlalalığın fonksiyonel önemi üzerinde durularak sistemin işleyişine hangi görevleri üstlenerek katkı sunduğu, sarayın sağlık teşkilatının en üst derecedeki idarecisi olan hekimbaşı ile hangi alanlarda yollarının kesiştiği arşiv vesikaları üzerinden tespit edilerek değerlendirilecektir. Ayrıca Topkapı Sarayı’ndaki Başlala Kulesi’nin saray yapılanması içindeki yeri ve sahip olduğu değer ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Başlalalık, Başlala Kulesi, Topkapı Sarayı, Has Oda, hekimbaşı.

BASLALALIK AND BASLALA TOWER IN THE OTTOMAN PALACE

ABSTRACT

Employees who were appointed to a new position in the rooms or sent to another room, starting with the new member of the Enderun organization, were given to the “lala”, that is, the rules and rules of the room were taught through close follow-up, advice and information. Particular attention was paid to this in the Privy Room, where the close service of the sultan was observed, every agha who came to the Privy Room was considered the novice of the room he came from and was given to a lala. At the same time lala was assigned to the princes who started to reside in the palace from the 17th century onwards, one of the aghas from the Privy Room of the palace organization. The sultan, who learned administration with the guidance of a lala in his principedom, continued on his way with the heads he chose from the aghas from the Privy Room when he came to power. Privy Room member, who was the baslala of the sultan among the lalas, was always in the foreground due to the importance of his reputation and position. At the beginning of the 18th century, the functions of the aghas from the Privy Room increased in the execution of the bureaucratic procedures in the palace and in the administrative mechanism, and those in charge of the sultan's close services began to come to the fore. Therefore, the system has created some new roles in itself. Among these roles are the emerged at the beginning of the 18th century, and especially at the end of this century and in the first quarter of the 19th century, there is also a starter, whose activity increased. In our study, by focusing on the functional importance of the beginning within the palace organization,

* İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü/Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, sinemser@istanbul.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-1721-1678

what tasks he undertakes and contributes to the functioning of the system. In which areas their paths intersect with the chief physician, who is the top manager of the palace's health organization, it will be determined and evaluated through archive documents. In addition, the place and value of the Başlala Tower in the palace structure in Topkapı Palace will be discussed.

Keywords: Baslalalık, Baslala Tower, Topkapı Palace, Privy Room, Chief Physicians.

Giriş

Osmanlı devlet teşkilatında her daim tecrübe ve bilgisiyle, henüz devlet yönetiminde deneyimsiz şehzadelere veya saray teşkilatına yeni dahil olan acemi içoğlanından başlamak üzere hiyerarşik düzen içinde Has Oda'daki arz ağalarına kadar görevinde yeni olan bütün görevlilere rehberlik etmek ve tavsiyelerle bildiklerini aktarmak üzere "lala" unvanıyla görevliler bulunmaktadır.

Osmanlı, kendinden önceki Türk-İslam devletlerinde, hususiyetle Selçuklularda uygulanan ve esas gayesi, hanedanın erkek üyelerinin devlet yönetimi üzerinde yetişmesi ve tecrübe kazanması için idareci olarak görevlendirildikleri sancaklarda onların yanlarında yer alarak bilgi ve deneyimlerini aktarmak ve kararlarında onları doğru şekilde yönlendirmek olan atabeylik müessesesini benimseyerek sancakbeyi olarak devlet idaresine dahil ettikleri şehzadelerin maiyetine kendisine yol göstermek üzere birer lala tayin etmişlerdir. Lalalar, şehzadenin yöneticiliği esnasında çok önemli görevler yerine getirmektedir. Bunlardan ilki şehzadenin eğitim ve öğrenimine nezaret etmektir. Bir diğeri ise siyasi meselelere vakıf olmasını sağlamaktır. Ayrıca şehzadenin divanına vezir makamında olarak başkanlık eder. Şehzade adına serdar olarak sefere çıkar. Şehzade lalasının bir diğeri görevi, gereken durumlarda şehzade hakkında padişaha bilgi vermektir. Lala aynı zamanda şehzadenin defterdarı da olabilmektedir. Bu durumda lala, şehzadenin mali işleriyle de ilgilenmektedir (Taş 1999: 37). Sancağa çıkmak usulü Sultan III. Mehmed'in Manisa'daki idareciliğiyle son bulmuş ve XVII. yüzyıldan itibaren şehzadelerin Topkapı Sarayı'nda ikamet etmeleri usul haline geldiğinden, buradaki eğitimleriyle de ilgilenmek üzere saray teşkilatı bünyesindeki Has Odalı ağalardan şehzadelere lala tayin edilmiştir (Diker 2019: 365).

Osmanlı Devleti'nde lalalık sisteminin bir başka uygulama alanı saray teşkilatıdır. Esasen burada da içerik aynıdır. Enderun teşkilatına yeni dahil olandan başlanmak üzere odalar içinde yeni bir göreve getirilen veya bir başka odaya gönderilen çalışanlar "lalaya verilir" yani oda kuralları ve kaideleri, birebir ilişki içinde, yakından takip edilerek, tavsiye ve bilgilendirme yoluyla öğretilirdi. Özellikle padişahın yakın hizmetinin görüldüğü Has Oda'da buna oldukça dikkat edilir, Has Oda'ya yeni gelen her ağa, geldiği odanın acemisi kabul edilerek bir lalaya verilir. Aynı zamanda has oda başı ve silahdar ağanın da lalaları vardı (Diker 2019: 364-365). Hatta Harem'in yönetiminden sorumlu en yüksek derecedeki idareci pozisyonundaki valide sultanın da bir lalası vardır (TSMA.E, 355/18).

Şehzadeliğinde bir lalanın rehberliğiyle idareciliği öğrenen padişah, iktidara gelince de Has Odalı ağalardan seçtiği başlala ile yoluna devam etmektedir. Lalalar arasında padişahın başlalalığını yürüten Has Odalı, taşıdığı itibar ve pozisyonunun ehemmiyetinden dolayı her zaman ön plandaydı. Çalışmamızda saray teşkilatı içinde başlalalığın fonksiyonel önemi üzerinde durularak sistemin işleyişine hangi görevleri

üstlenerek katkı sunduğu, sarayın sağlık teşkilatının en üst derecedeki idarecisi olan hekimbaşı ile hangi alanlarda yollarının kesiştiği arşiv vesikaları üzerinden tespit edilerek değerlendirilecektir. Ayrıca Topkapı Sarayı'ndaki Başlala Kulesi'nin saray yapılanması içindeki yeri ve sahip olduğu değer ele alınacaktır.

1. Başlalılığın Ortaya Çıkışı ve Tayinin Gerçekleşmesi

Has Odalı eski ağaların¹ arasından doğrudan padişah tarafından seçilen bir görevli olan başlala, saray teşkilatı içinde ehemmiyeti ve itibarı yüksek bir mevkidedir². XVIII. yüzyıl başında saraydaki bürokratik işlemlerin yürütülmesinde ve idari mekanizma içinde Has Odalı ağaların fonksiyonları artmış, padişahın yakın hizmetlerini gören vazifeliler daha da ön plana çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla sistem, kendi içinde birtakım yeni roller doğurmuştur. Bu rollerin arasında XVIII. yüzyıl başlarında ortaya çıkan ve özellikle bu yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde etkinliği artmış olan başlalılık da yer almaktadır.

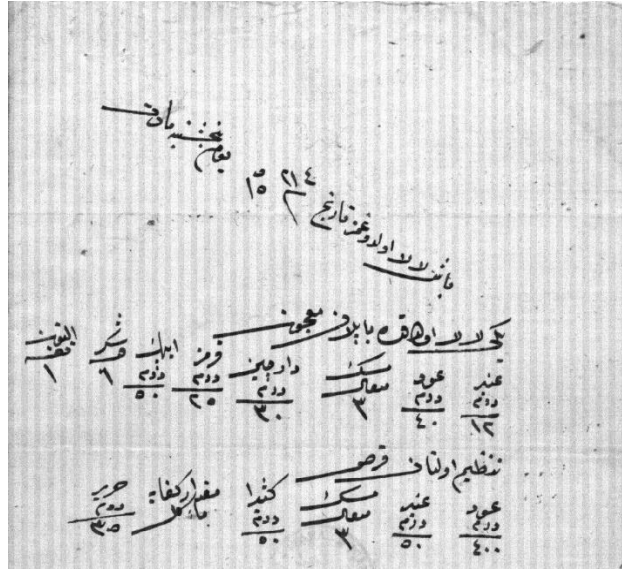
Sultan III. Selim zamanında başlala tayin edilen ağaya, silahdar ağa tarafından bir hizmetli vasıtasıyla yeni görevi bildirildiği ve padişahın huzuruna çıkması için davet edildiği görülmektedir. Yeni başlala da haberi getiren kişiye 150 kuruş bahşiş vermekteydi. Padişahın huzurunda naspedilen görev kendisine tevdi edildikten sonra başlala, beş on gün en geç bir ay içinde maiyetindeki görevliler vasıtasıyla bir macun ve kurs³ hazırlattırıp hokka ve kaselerle başta padişah olmak üzere valide sultan, darüssaade ağası, hekimbaşı, silahdar ağa, hazinedar ağa, hazine kethüdası ve bazı Enderunlu ağalara bürüncük puşide ile sarıp takdim ederdi (TSMA.D. 891.0001, s. 44b; TSMA.E, 355/18). Mesela 27 Mart 1800'de sarayda yeni bir başlala tayini gerçekleşmiştir. Göreve atanan kişi, özellikle Enderun ve saray teşkilatı ile ilgili kıymetli bilgiler veren bizzat yaşadığı II. Mahmud ve Abdülmecid devirlerinden bahseden kısımları ise oldukça önemli olan beş ciltlik *Tarih* yazarı ve kendisi de belli bir dönem Enderun'da çalışmış Tayyazâde Atâ Bey'in babası Mehmed Tayyar Ağa'dır (İpşirli 1991: 34-35). Tayyar Ağa, adet olduğu üzere bir macun ve kurs yaptırmış, bunları hediye olarak sunmuştur. Başlalanın hazırlattığı macun için 12 dirhem amber, 40 dirhem öd, 3 miskal misk, 30 dirhem tarçın, 25 dirhem kırmızı, 50 dirhem ipek, 6 kıyye şeker ve 1 tabaka altın (TSMA.E, 355/18); kurs için ise, 400 dirhem öd, 50 dirhem amber, 3 miskal misk, 50 dirhem kesira (kitre zamkı)⁴, yeter miktarda gül suyu ve 35 dirhem ipek kullanılmıştır (TSMA.E, 355/18).

¹ Enderun teşkilatında bir odaya dahil olan görevli önce acemilik döneminden geçer, bu sırada kısa bir süre takip edilir, hali tavrı, vazifelerine devamı dikkatle izlenir, ardından kendisine bir görev tevcih edilirdi. Bu görevde çalışmaya devam eden Enderunlu bir müddet sonra hem tecrübesini artırarak hem de vazifesini hakkıyla yerine getirip kendini göstererek "eskilik" statüsüne terfi ederdi (Diker 2019: 54-56).

² Tayyazâde Atâ Efendi, başlalılığı kahveci, tüfenkçi, sarıkçı ve müezzinbaşılık gibi "menâsıb-ı mu'tebere" arasında saymaktadır (Tayyâr-zâde Atâ 2010: I/294).

³ Kurs, ateşle temasıyla ortama güzel koku vermesi için ufak toprak şeklinde hazırlanan karışımlardır.

⁴ Halk arasında kitre geveni olarak da bilinen kitre zamkı, sağlık alanında balgam söktürücü ve öksürük kesici olarak kullanılır. Ayrıca kağıt ve kumaş endüstrisinde de önemli bir yeri vardır (Erdemir 2007³: 325). Ayrıca bkz. Turhan Baytop, (1997²), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara, s. 115-116.

Resim 1

Başlanın Göreve Gelince Takdim Ettiği Macun ve Kurs Reçeteleri
(TSM.A.E, 355/18)

Kullanılan malzemelere bakıldığında bunların ilaç mahiyetinde olmadıkları sadece şifalı veya rahatlatıcı karışımlar oldukları görülmektedir. Başlala hazırlattığı bu macun ve kursu, içerisinde padişah, valide sultan ve hekimbaşının da yer aldığı yirmi altı saray mensubuna takdim etmiştir. Takdim ettiği bu hediyeler karşılığında da başta padişahтан 1.000 kuruş olmak üzere valide sultandan 500 kuruş, hazine kethüdasından 100 kuruş, kapı ağasından 100 kuruş atıye almış, ayrıca kendisine Mabeyn Ahmed Ağa, serkatib ve kahvecibaşı gibi bazı görevlilerden de hediye olarak çeşitli kumaşlar verilmiştir (TSM.A.E, 355/18).

Tablo

Yeni Tayin Edilen Başlanın Hazırladığı Macun ve Kursu Takdim Ettiği Saray Mensubları
(TSM.A.E, 355/18)

	Macun	Kurs
Padişah Sultan III. Selim	3 hokka	eski maden tabak 3
Mihrişah Valide Sultan	3 hokka	eski maden tabak 3
Darüssaade ağası	2 hokka	elmastraş 2 kase
Silahdar ağa	3 hokka	elmastraş 3 kase
Hazinedar ağa	1 hokka	4 kase
Hazine kethüdası ağa	2 hokka	2 kase
Serkatib efendi	2 hokka	2 kase
Kahvecibaşı ağa	2 hokka	2 kase
Mabeyn Ahmed Beyefendi	1 hokka	3 kase
Kapu ağası ağa	1 hokka	1 kase
Çukadar ağa	1 hokka	1 kase
Rikabdar ağa	1 hokka	1 kase
Kiler kethüdası ağa	1 hokka	1 kase
Seferli kethüdası ağa	1 hokka	1 kase
Hekimbaşı Numan Naim Efendi	saksonya hokka 1	maden tabak 2

Yukarıdaki tabloda verilenlerin yanında miftah ağasına, valide lalası Mercan Ağa'ya, hazine vekili ağaya, Şakir Ağa'ya, Sadullah Ağa'ya, Selman Ağa'ya, Beşir Ağa'ya, Bilal Ağa'ya, Nezir Ağa'ya, Said Ağa'ya ve Osman Ağa'ya birer kutu kurs verilmiştir (T SMA.E, 355/18).

2. Saray İşleyişinde Başlalanın Yeri ve Önemi

Has Oda'nın kıdemli ve tecrübeli ağalarının arasından göreve gelen başlala, padişahın her daim yanında olarak hususi hizmetlerine bakar, yemek yediğinde, tebdil gezdiğinde padişaha refakat ederdi (Tayyâr-zâde Atâ 2010: I/294-295).

Padişahla doğrudan irtibatlı olan başlalanın padişaha teslim edilecek paralarla ilgili işlemlere de dahil olduğu görülür. Mesela, Mart-Mayıs 1704 tarihleri arasında pişkeşçi ve kozbekçi tarafından getirilen paralar Başlala Süleyman Ağa tarafından padişaha teslim edilmiştir (T SMA.D, 3544.0016). Başlala ayrıca kahvecibaşı ile birlikte Kahve Dolabı'na birtakım masrafların karşılanması için tahsis edilen paranın hesabını tutmaktadır. Yıl içerisinde yaptığı masrafları bu dolaptaki paradan karşılamakta, daha sonra bir defter halinde toplayarak silahdar ağaya sunmaktaydı (T SMA.D, 891.0001, s. 1a).

Başlalalığın saray içinde fonksiyonel olarak etkinliğinin XVIII. yüzyıl sonları ve özellikle XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde bir hayli arttığı görülmektedir. Zira XIX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda Topkapı Sarayı'ndan Beşiktaş Sahilsarayı'na kayan devlet merkezi fonksiyonuyla birlikte oluşan yeni saray teşkilatı bünyesinde kendine yer bulamayan başlalalık, bu süreçte ortadan kalkmıştır. Bu zaman diliminde başlalanın taşıdığı en önemli görevlerden biri, Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusu ve Sofa-i Hümayun bahçesinin idaresidir. Bu alanların temizliği, bakımı ve çiçeklendirilmesi ile başlala ilgilenir, gerekli masraflar onun eliyle yapılırdı. Özellikle Sofa Bahçesi'ne leylak fidanlarının dikilmesine özen gösterilmiş ve bu işlemi gerçekleştiren bahçıvanlara ödemeler başlala tarafından yapılmıştır. Mart 1795'te buradaki leylak fidanları için 130 kuruş harcanmış, bahçeye dikim işini gerçekleştiren iki bahçıvana da 110 kuruş ücret verilmiştir (T SMA.D., 2440.0033, s. 2a). Dördüncü avlunun Lale Bahçesi veya Lala Bahçesi olarak da geçen Mustafa Paşa Köşkü ve Başlala Kulesi'nin bulunduğu alanda baharda laleler yetiştirilirdi. Mevsimine göre baharın ilk günlerinde çiçek veren leylak ve nisan ayında çiçeklenen laleler toplanarak başlala tarafından padişaha sunulurdu. Bunun karşılığında silahdar ağa başlalaya ve bahçıvanlara padişah adına çeşitli miktarlarda atiyeler verirdi. Mesela, Mart 1801'de padişaha leylak takdim eden başlalaya 50 kuruş, bahçıvanbaşı Ahmed Efendi'ye de 20 kuruş atiyeye verilmişken (T SMA.D, 2272.0009, s. 10a), aynı senenin Nisan ayında lale takdim edildiğinde Başlalaya 50 kuruş, Bahçıvanbaşı Ahmed Efendi, ikinci bahçıvan Emin Efendi'ye ellışer kuruş ve diğer bahçıvanların hepsine toplam 50 kuruş verilmişti (T SMA.D, 2272.0009, s. 11a). Kimi zaman iklimsel değişikliklerle leylak ağaçlarının geç çiçeklenmesi de görülebilmekteydi. Hatta sonbahara dahi kalabilmekteydi. Mesela 1815 yılının Eylül ayında çiçeklenen Sofa Bahçesi'ndeki leylaklar bu tarihte toplanarak başlala tarafından padişaha sunulmuş ve bu sunumuna karşılık 35 kuruş atiyeye almıştır (T SMA.D, 2440.0035, s. 2a).

Başlala ayrıca Sofa Bahçesi'nin temizliği ile bakımından mesuldü. Dolayısıyla bu işlemler için gerekli malzemelerin temini yine onun eliyle olmaktadır. Mesela, 1800

yılında Sofa Bahçesi için gerekli olan kürek ve kova başlala tarafından satın alınmış ve bunun için 50 kuruşluk bir ödeme yapılmıştır (TSMA.D, 2272.0009, s. 3b).

Sofa Bahçesi'ndeki birtakım tamir işleri de yine bu bölgenin sorumlusu başlala tarafından yürütülmekteydi. Mesela, Mart 1783'te buradaki mevcut su tulumbalarından biri tamir edilmiş ve bunun için başlalaya 25 kuruş ödeme yapılmıştır (TSMA.D, 2428.0004, s. 7a). Kasım 1800'de ise, bahçedeki tulumbaların hepsi elden geçirilmiş ve yapılan tamirat işlemlerine 110 kuruş harcanmıştır. Yine bu ödeme bahçenin sorumlusu başlalaya verilmiştir (TSMA.D, 2272.0009, s. 9a).

Başlala, aynı zamanda padişahın bulunduğu mekanların güzel kokmasından da sorumludur. Özellikle kandil gecelerinde padişahın da katıldığı Enderun avlusundaki Ağalar Camii'nde mevlid düzenlenirdi (Hâfız Hızır İlyas Ağa 2017: 51, 77, 116, 179). Yapılan mevlid esnasında yakılmak üzere Hazine-i Hümayun'dan 5 dirhem amber ve 10 dirhem öd başlalaya teslim edilirdi. Tahsis edilen bu malzemeler karıştırılıp yirmiyeye ayrılarak kağıtlara sarılır ve yakılırdı (TSMA.D, 891.0001, s. 1b).

Özellikle Hırka-i Şerif ziyaretinin gerçekleştirildiği Ramazan ayının 15. günü Kutsal Emanetlerin bulunduğu odanın güzel kokması bizzat başlalanın görevleri arasındaydı. Düzenlenen resmî törenden bir gün önce yani Ramazan ayının 14. günü padişah, yanında Has Odalılar olduğu halde Hırka-i Saadet dairesine gelir ve burada kılınan sabah namazından sonra odanın temizliğine başlanırdı (Tarım 1998: 40-41). Temizlik için başlala tarafından 50 miskal ıtır yağı ve 12 kıyye gül suyu satın alınır ve 250 kuruş tutan masraf Harc-ı Hassa'dan karşılanırdı. Temin edilen malzemeler karıştırılarak başlalanın öncülüğünde diğer Has Odalı ağaların da katıldığı bir temizliğe başlanırdı. Temizlikte odanın duvarları süngerlerle bu karışımla silinir, ayrıca kutsal emanetlerin bulunduğu dolaplar ve odanın kapıları da temizlenirdi (TSMA.D, 891.0001, s. 1b). Padişah bu temizliğe bizzat katılarak hırkanın konulduğu şebekeyi temizlerdi. Osmanlı padişahları ibadet addettikleri bu işe çok önem verirlerdi (Tarım 1998: 41). Merasim sırasında ise başlala tarafından Hazine'den tahsis edilen 15 dirhem amber ve 30 dirhem gülsuyundan oluşan buhurlar yakılırdı (TSMA.D, 891.0001, s. 1b).

XVIII. yüzyıl başında Sultan II. Mustafa döneminde Çorlulu Ali Paşa'nın silahdarlığa getirilmesiyle saraydaki bürokratik işlemlerin yürütülmesinde ve idari mekanizma içinde silahdarlığın nüfuzu artmış, Darüssaade ağasının dışında kalan saraydaki bütün Babüssaade ve Enderun mensuplarının yönetimi yetkisi silahdara verilmiştir. Bu süreçte padişahın özel hizmetiyle ilgili olan Has Oda görevlileri, padişahın idareyle olan ilişkilerini de düzenleyen bir konum kazanmaya ve tedricî olarak Has Oda'da bir saray kitâbeti teşekkül etmeye başlamıştır (Akyıldız 2003: 283-284). Yüzyılın sonuna doğru gelindiğindeyse Sultan I. Abdülhamid tarafından Has Oda'yı Harem'e bağlayan kapının önündeki bir kule, Mabeyn Köşkü'ne dönüştürülmüştür (Necipoğlu 2007: 247). Burası padişahın çalışma, oturma, dinlenme, yemek yeme, kabul, eğlence ve müzik gibi günlük hayatının ve mesaisinin geçtiği mekânların başlıcası haline gelmiştir. Aynı mekân Sultan III. Selim tarafından da benzer şekilde kullanılmıştır (Akyıldız 2003: 284). Mabeyn Köşkü'nün aydınlatılması başlalanın görevleri arasındadır. Aydınlatma işi için balmumu kullanılmakta ve başlala buranın mum ihtiyacının karşılanması için yıl içinde çeşitli alımlar yapmaktadır. Mesela, Mart 1795'te satın alınan balmumu için 190,5 kuruş harcanmıştır (TSMA.D, 2440.0033,

s. 2a). Eylül 1800'de ise Mabeyn'in ihtiyacı olan balmumuna 230,5 kuruş masraf yapılmıştır (TSMA.D, 2272.0009, s. 6b). Aynı senenin sonunda yeniden balmumu ihtiyacı hasıl olmuş ve başlala tarafından 96 kuruşluk bir alışveriş yapılmıştır (TSMA.D, 2272.0009, s. 8b). Ramazan ayında buranın akşamları oldukça hareketli olduğu düşünülmektedir. Zira 1215 senesinin Ramazan ayının idrak edildiği Ocak-Şubat 1801'de kullanılmak üzere Mabeyn için başlala tarafından 445,5 kuruşluk balmumu alınmıştır (TSMA.D, 2272.0009, s. 10b).

Topkapı Sarayı'nda Kurban Bayramı kutlamaları bayramın ilk günü gerçekleşen bayramlaşma törenleriyle birlikte kurban kesme ibadetinin de yerine getirilmesiyle daha da yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Babüssaade'nin önünde bayramlaşıp bayram namazı da Ayasofya Camii'nde kılındıktan sonra Has Oda'nın önünde kimi zaman padişahların da bizzat kesim yaptığı kurban işlemi cereyan etmektedir. Bayramdan on gün önce saraya kesilecek kurbanlar gelmeye başladılar. Bu arada devlet görevlilerinden padişaha ve ileri gelen saray ağalarına kurbanlık hediye edilirdi. Hediye kurbanlıklar içinde silahdar ağaya gelen koçların zimmetleri başlalaya yapılmaktaydı. Sofa Bahçesi'nde bunlar için çadırlar kurulur, bakım ve beslenmeleri sofalılar tarafından yapılırdı. Mesela 12 Mart 1805'te kutlanacak Kurban Bayramından önce; kasabbaşı, kilerci başı, galata voyvodası, sadrazam, mirahur ağa, darbhane emini, duhan gümrükçüsü, sultan kethüdası Said Bey, arpa emini Salih Ağa, şehremini, bostancıbaşı ağa, gümrükçü Osman Ağa, matbah emini, valide kethüdası, masraf emini, berberbaşı, kahveci başı, baş ağa, Musahip Ayyar Efendi, kapu ağası, hazine kethüdası, baş yazıcı efendi, kapudan paşa taraflarından silahdar ağaya gönderilen Sakız, Mihaliç ve Mısıri cinsi toplam 38 baş koçun zimmeti başlalaya yapılmıştır (TSMA.D, 2450.0229). Başlala aynı zamanda bu gelen hayvanların barınma, beslenme ve bakım ihtiyaçlarıyla da ilgilenmekteydi. Mesela, Nisan 1801'de silahdar ağa için gelen koçların beslenmesinde çalışan sofalılara 148 kuruş, kurban çadırı kuran 10 kişiye toplamda 40 kuruş ve bu kurbanlardan tekkelere ve sair yerlere gönderilecek kurbanların nakliyesine de 121 kuruş toplamda 309 kuruşluk masraf başlala eliyle yapılmıştır (TSMA.D, 2272.0009, s. 11b). Silahdar ağanın kurbanlıkları arasından padişaha hediye olarak koç sunulma işi yine başlala tarafından yapılmakta ve bu hizmeti karşılığında 100 kuruşluk bir ihsan almaktadır (TSMA.D, 2272.0009, s. 11a).

Başlalanın saray bünyesindeki vazifelerini yerine getirirken maiyetinde teşkilatın hizmetli grubundan birtakım görevliler de kendisine yardımcı olmaktadır. Başlalanın kullukçusu, zülüflü baltacısı, sofalısı, bostancılardan yedekçi ve heybecisi ve Helvahane'den de külahlısı vardı (Tayyâr-zâde Atâ 2010: I/295).

Aynı zamanda başlalanın bir de vekili vardı. Vekilin Enderun'un işleyişindeki fonksiyonunun kesin olarak tespiti şimdilik eldeki verilerle mümkün olamasa da Sofa Bahçesi'nde yetişen meyve ve çiçekleri padişaha sunduğu görülmektedir. Dolayısıyla Sofa Bahçesi'nin bakımında başlalaya yardımcı olduğu düşünülebilir. Mesela, Temmuz 1784'te Başlala Vekili Emin Bey padişaha Sofa-yı Hümayun'da yetişen armut ve erik sunmuş, getiren Emin Bey'in adamına 10 kuruş atıye verilmiştir (TSMA.D, 2428.0004, vr. 23a). Haziran 1800'de Başlala Vekili Salih Bey padişaha çiçek ve meyve sunduğunda kendisine 100 kuruş ve adamına 10 kuruş ihsan edilmiştir (TSMA.D, 2272.0009, s. 3b). Yine aynı yılın Ağustos ayında meyve sunan Salih Bey'in adamına 20 kuruş verilmiş (TSMA.D, 2272.0009, s. 5a), Eylülde ise meyve getiren adamına 10

kuruş verilmiştir (TSMA.D, 2272.0009, s. 6b). Mayıs 1820'de başlala vekili padişaha taze meyve takdim ettiğinde silahdar ağa tarafından padişah adına 110 kuruş verilerek taltif edilmiştir (TSMA.D, 2466.0032).

Başlalanın saraydaki görevleri arasında en önemli yeri, padişah için maiyetindeki hizmetlileri vasıtasıyla şifalı karışımlar hazırlatıp bunları sunması almaktadır. Bunlardan ilki sirkencübin şerbetidir⁵. Şifalı bir şerbet olarak sarayda oldukça rağbet gören bal, sirke ve su ile hazırlanan bu şerbetin sunumu için gerekli olan sūrahiler yine başlala tarafından satın alınır ve bu şekilde takdim edilirdi⁶. Her sene yaz aylarında padişaha hazırlattığı sirkencübin şerbetini sunan başlalanın hizmeti karşılıksız kalmaz, para verilerek taltif edilirdi. Mesela, Mayıs 1783, Mayıs 1784, Temmuz 1789, Temmuz 1800 ve Mayıs 1820'de padişaha sirkencübin şerbeti sunan başlalaya 500'er kuruş atıye verilmiştir (TSMA.D, 2428.0004, s. 9a; 2428.0004, s. 20b; 2434.0121; 2272.0009, s. 4a; 2466.0032). Aynı şerbet yine yaz aylarında Kiler Odası'nda ve Helvahane'de de hazırlanmaktaydı. Buralarda yapılan şerbetler kiler kethüdası, kiler ser hüddamı ve helvacı başı tarafından padişaha sunulmaktaydı. Buna mukabil getiren görevliler çeşitli miktarlarda atiyeler almaktaydılar (TSMA.D, 2466.0032; 2428.0004, s. 21a).

Özellikle Ramazan ayında başlalanın padişah ve hanedan mensupları için özel bir macun hazırlattığı görülmektedir. Öd, amber, tarçın, şeker ve altından imal edilen⁷ bu macunun takdimi için de başlala atlastan hazırlanmış özel keseler yaptırırdı. Mesela 1207 Ramazan'ında (Nisan/Mayıs 1793) başlalaya 10 tanesi macun, 11'i de kaşık için hazırlattığı 21 atlas keseye bir adedi 30 kuruş ve toplam da 630 kuruş olmak üzere ödeme yapılmıştır (TSMA.D, 2438.0137; 2438.0139). Bir sene sonra ise yine Ramazan ayında aynı sayıda kese yaptırılmış ve aynı miktarda masraf yapılmıştır (TSMA.D, 2439.0141). 1240 yılının Ramazan'ında (Nisan/Mayıs 1825) ise, mevcut olan çiçekli atlastan 20 macun ve kaşık kesesiyle beraber telkâri canfes 1 kaşık kesesi yenilenerek yine başlalaya teslim edilmiştir (TSMA.D, 102.0009).

Başlalanın, sarayın dördüncü avlusunda yer alan ve çalışma mekânı olarak kullandığı Başlala Kulesi'nde yürüttüğü bu faaliyetler esnasında en önemli unsurlardan biri olarak hekimbaşı devreye girmektedir. Topkapı Sarayı'nın Birun kısmı mensubu görevlilerinden ve Osmanlı sağlık teşkilatının en yetkilisi olan hekimbaşı, öncelikle ihtisas alanı olan tababette maharetini ortaya koyarak başta padişah olmak üzere hanedan mensupları ve üst düzey devlet çalışanlarının sağlıklarını temin etmekle görevliken aynı zamanda halk sağlığı alanında düzenin korunması ve sistemin başarılı

⁵ Selçuklu mutfağında da yapılan bir şerbet olan sirkencübin şerbetini (Akkor 2014²: 183) hazırlamak için öncelikle sirke ve bal karıştırılır. Ardından su ilave edilip soğutulularak servis edilir. Bal ve sirkenin ayrı ayrı sağlığa sayısız faydaları vardır. Dolayısıyla iki maddenin bir arada kullanılmasıyla meydana getirilen şerbet, iki maddenin de tesirlerini içinde barındırmaktadır (Tatlı 2017: 18).

⁶ Sirkencübin şerbeti dağıtımı için başlala tarafından biri 10 kuruşluk kebir telli, biri 20 kuruşluk orta telli, biri 18 kuruşluk sagir telli sūrahiler alınmıştır. Ayrıca İbrahim yediyle 6 kuruşluk orta ve yalnız telli 1 kuruşluk orta sūrahilerle birlikte toplamda 55 kuruşa 5 adet sūrahi alınmıştır. TSMA.E, 355/18, belge no. 1.

⁷ Hazırlanan bu macun için 60 dirhem öd, 30 dirhem anber, 40 dirhem tarçın, 6 kıyye şeker ve 1 tabaka altın kullanıldığı görülmektedir. TSMA.E, 355/18, belge no. 1.

bir şekilde işlemeden de sorumludur⁸. Saray teşkilatındaki fonksiyonu gereği mesaisinin büyük bir kısmını Enderun'da geçiren hekimbaşı, aynı zamanda padişah için özel ilaçlar hazırlamak ve muhafaza etmek üzere de Başlala Kulesi'ni kullanmaktadır. Böylece padişahın hayatı için çok büyük bir öneme haiz olan ilaç hazırlama ve saklama işinin başlalanın denetiminde en güvenli şekilde yapılması sağlanmaktadır.

Hekimbaşının ve başlalanın hazırlattığı macun, kurs ve tensuh⁹ şeklindeki şifalı karışımlar ve ilaçlar için gerekli olan öd ve amber, kimi zaman Hazine'deki mevcut malzemeden kimi zaman ise dışardan karşılanmaktaydı. Hekimbaşı Birun mensubu olduğundan onun harcadığı malzemeler de yine başlalanın sorumluluğundaydı. Mesela, Mart 1793'te padişah için hazırlanan karışımlarda kullanılmak üzere 10 dirhem öd ve 4 dirhem amber Hazine'den başlalaya tahsis edilmiş, bir ay sonra yine aynı miktarda malzeme verilmiştir (TSMA.D, 2438.0036; 2438.0037; 2438.0038). Bir sene sonra da başlalaya aynı maksatla 10 dirhem öd ve 4 dirhem amber gönderilmiştir (TSMA.D, 2439.0051). 1800 yılına gelindiğinde bu işlemin üç ayda bir yani yılda dört kere olmak üzere bir periyoda sokulduğu tespit edilmektedir. Padişah için üçer aylık olarak hazırlatılan macun, kurs ve tensuhlar için her seferinde 251,5 kuruş toplamda 1.006 kuruş masraf yapılmıştır (TSMA.D, 2272.0009, s. 3b, 7b, 8b, 10b). Ekim 1815'te ise üç aylık üzere padişah için yaptırılan kurs, tensuh ve macun için kullanılan öd ve amber parası olarak başlalaya 379,5 kuruş verilmiştir (TSMA.D, 2440.0035, s. 2a).

Başlala Kulesi'nde hazırlanan ilaçlar ve şifalı karışımlar için gerekli olan su, yine başlala tarafından temin edilmektedir. Ma-i mukattar denilen damıtılmış su temini için 27 Mayıs 1783'te silahdar ağa tarafından başlalaya yıllık 70 kuruş verildiği tespit edilmektedir (TSMA.D, 2428.0004, vr. 9a). Bir sene sonra yine aynı zamanda 70 kuruşluk bir ödeme daha yapılmıştır (TSMA.D, 2428.0004, vr. 20a). 1795 ve 1800 yılının Haziran aylarında da ma-i mukattar temin eden başlalaya aynı miktarda para verilmiştir (TSMA.D, 2440.0036; 2272.0009, s. 4a). Başlala, ilaç imali için gerekli olan bu suyu dışarıdan bazı dükkanlardan temin etmektedir. Konu doğrudan doğruya sağlık alanını etkileyen bir durum olduğundan ma-i mukattar satışı için de hekimbaşının izni gerekmektedir. Mesela Divan Yolu'nda dükkânı olan Ali Efendi, dükkanında ma-i mukattar satmak üzere talepte bulunmuştur. Bunun üzerine Hekimbaşı Kâtibzâde Mehmed Refi' Efendi tarafından talebi uygun bulunmuş ve 30 Temmuz 1768'de gerekli izin verilmiştir (TSMA.E, 576/5).

Tarih boyunca süs eşyası yapımında ve çeşitli eşyaların bezenmesinde kullanılan kıymetli taşların hastalıkların tedavisinde de etkili olduğu Eski Yunan döneminden itibaren keşfedilmiş ve bu maddelerin özellikleri ve sağlık üzerindeki tesirlerini ortaya çıkaran eserler kaleme alınmıştır. İslam dünyasında da bu tarzda çalışmalar yapıla gelmiştir. Osmanlılar, kendinden önceki medeniyetlerin ortaya koyduğu bu çalışmalarını göz ardı etmemiş ve "ilm-i cevahir" adını verdikleri değerli ve yarı değerli taşları inceleyen bu ilim dalı üzerinde durmuşlardır. Osmanlı döneminde

⁸ Hekimbaşılık ve görevleri hakkında tafsilatlı bilgi için bk. Sinem Serin, (2021), *Osmanlı Sağlık Sisteminin Yönetimi: Hekimbaşılık Kurumu*, İstanbul.

⁹ Hamur halinde hazırlanan ilaç hammaddeleri, tensuh kalıpları ile tabletler haline getirilmekteydi. Hazırlanan bu tabletler daha sonra ihtiyaç halinde suya karıştırılıp eritilerek veya hap şeklinde yutularda kullanılırdı.

ilm-i cevahir ile ilgilenen ilk alim, XV. yüzyılın birinci yarısında yaşayan ve daha çok tababetle alakadar olan Şirvani'dir. Şirvani, bu konu ile ilgili *Cevhernâme* ve *Tuhfe-i Muradî* adlı iki eser kaleme almıştır. Bu eserlerde taşların tanıtımı ve insan sağlığına etkileri teferruatıyla yer bulmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Bunlar arasında XVII. yüzyılda hekimbaşılık yapmış olan Zeynelâbidin Efendi de yer almaktadır. Sultan IV. Murad'a sunduğu *Şifâ el-Fu'âd li Hazret-i Sultan Murâd* adlı eserinin 14. bölümünü cevherlerin doğaları, özellikleri ve insan bedenine ilişkin yararlarına ayırmıştır. Aynı hekimin bu konudaki bir diğer eseri ise *Risâle el-Cevâhir*'dir ve burada elmas, yakut, lal, inci, firuze, pâd-zehr (opal), mercan, akik ve yeşim taşları tanıtılmıştır¹⁰. Dolayısıyla hekimbaşılar, hem kıymetli taşların tedavide kullanımıyla ilgili yazılan eserleri takip etmişler hatta kimi zaman kendileri de bu alanda eserler yazmışlardır. Elde ettikleri bu bilgileri ve tecrübelerini de sarayda ilaç hazırlamada kullanmışlardır. Mesela, hekimbaşının kıymetli taşları kullanarak padişah için hazırlamış olduğu ilaç ve macun reçetelerinden birinde, ilaç imalinde öncelikle inci olmak üzere mercan, yakut, zümrüd ve lalin yer aldığı, hazırladığı kırmızı macununda ise, yine inci ve mercana yer verdiği tespit edilmektedir (TSMA.E, 43/24). İşte hekimbaşının hazırladığı ilaçlarda kullanılmak üzere ihtiyacı olan bu kıymetli taşlar da başlala tarafından temin edilirdi. Mesela Eylül 1772'de hazineden 50 dirhem pâd-zehr başlalaya verilmiştir (TSMA.E, 917/1, belge no. 12). Mart 1789'da başlala, 100 kuruşa 50 miskal pâd-zehr ve 125 kuruşa 50 miskal inci temin etmiş ve silahdar ağa tarafından yaptığı masraf ödenmiştir (TSMA.D, 2434.0027). Muharrem 1215'te (Haziran 1800) bir önceki sene boyunca padişah için yaptırılan ilaç ve macunlarda sarf olunan malzemeler için yaptığı masrafı silahdar ağaya bir defterle takdim eden başlalanın kullanılan lal, yakut, zümrüd, pâd-zehr gibi kıymetli taşlar için 494 kuruş, dışardan temin edilen ecza malzemeleri için ise 550 kuruş masraf yaptığı görülmektedir (TSMA.D, 2272.0009, s. 3b).

Hekimbaşının Başlala Kulesi'nde hazırlattığı ilaçların muhafazası için ihtiyacı olan ecza sandıklarının satın alınması ve bakımlarının yaptırılması da başlalanın sorumluluğundadır. Mesela Nisan 1793'te bir adet çuka mahfazalı ecza sandığı bir zira Fransız çukası kullanılarak tamir edilmiş ve başlalaya teslim edilmiştir (TSMA.D, 2438.0037; 2438.0038). Ekim 1800'de ise, ilaç muhafazası için yeni bir ecza sandığı temini gerekmiş, ecza sandığı ile birlikte birtakım ecza malzemeleri de başlala tarafından 250 kuruş harcanarak satın alınmıştır (TSMA.D, 2272.0009, s. 7b).

3. Başlala Kulesi

Topkapı Sarayı'nda kullanılan ilaçlar, hekimbaşının yazdığı reçeteler doğrultusunda sarayın eczane fonksiyonu taşıyan belli mekanlarında hazırlanmaktaydı. Bu mekanlar arasında Matbah-ı Amire'nin bir bölümünü meydana getiren Helvahane ilk sırayı almaktaydı. Helvahane'de eczacıbaşı ve eczacılar tarafından yıl boyunca saraydaki hastalar için kullanılacak olan şurup, ilaç ve macunlar üretilirdi. Saray eczanelerinden bir diğeri, Enderun Odaları arasında yer alan Kiler Odası'dır. Burada hem padişahın yemekleri hazırlanır hem de bir eczane vasfıyla yine çeşitli ilaçlar imal edilir, aynı zamanda kiler olarak birtakım erzaklar da saklanırdı. Hususiyetle padişah ve

¹⁰ Cevahirnâmeler hakkında tafsilatlı bilgi için bk. Remzi Demir-Mutlu Kılıç, (2003), "Cevâhîrnâmeler ve Osmanlılar Dönemi'nde Yazılmış İki Cevâhîrnâme", *OTAM*, sayı 14, s. 1-64.

hanedan mensupları için hazırlanan ilaçlar ise bizzat hekimbaşı nezaretinde ve başlalanın huzurunda Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusunda yer alan Başlala Kulesi'nde yapılmaktaydı. Hazırlanan bu ilaçlar, güzel şişelere, hokkalara ve kaselere konulduktan sonra üzerleri kıymetli kumaşlarla sarılıp ilaçların içeriklerinin ve nasıl kullanılacağı anlatıldığı birer kulak da iliştilirip hekimbaşı ve başlalanın mühürleriyle mühürlenir ve bu şekilde Başlala Kulesi'ndeki dolaplarda muhafaza edilmek üzere kaldırılırdı.

Başlala Kulesi, ilim camiasında hekimbaşının Topkapı Sarayı'ndaki mekânı olarak kabul görmektedir (Mehmed Refik 1335: 108; Tayyâr-zâde Atâ 2010: I/294; Kumbaracızade İzzet 1933: 6). Buna sebep, hekimbaşının burada ilaç hazırlaması ve ayrıca ilaçların muhafazası için dolapların bulunmasıdır. Bazen de padişahın hastalığı esnasında burada kaldığı iddia edilmektedir (Necipoğlu 2007: 240). Hekimbaşının sarayın Birun kısmı çalışanlarından olduğu yukarıda ifade edilmiştir. Yani saraya dışarıdan gelip giden çalışanlar arasındadır. Akşamları ikamet ettikleri kendi konakları vardır. Dolayısıyla saray teşkilatı içindeki yeri ve konumu, sarayın dördüncü avlusu gibi gayet mahrem bir noktada yer alan bu mekânı daimî olarak kullanmasına müsaade etmez. İlaç hazırlarken bile hem padişahın güvenliğinin hem de sarayın Enderun kısmının düzeninin korunması için başlalanın gözetimine tâbidir. Ayrıca sarayın ihtiyacı olan bütün ilaçların burada yapılması binanın küçüklüğü dolayısıyla da pek mümkün değildir (Terzioğlu 1992: XIX). Bu sebeplerle hekimbaşı, bu mekânı sadece padişaha özel ilaç reçetelerini hazırlamak ve imal edilen bu türlü ilaçların muhafazasını sağlamak için kullanmaktadır. Onun dışında hekimbaşı saraydaki mesaisini Helvahane ve Kiler Odası'nın yanı sıra, Enderun Hastanesi'ndeki odasında hem burada kalan hastaların sağlıklarıyla ilgilenerek hem de devlet çalışanlarının emeklilik veya muafiyet ile ilgili başvurularını değerlendirmek üzere muayenelerini gerçekleştirerek sürdürmekteydi (Serin 2021: 77).

a. Binanın Tarihçesi

Başlala Kulesi, Fatih Sultan Mehmed döneminde inşa edilmiş olan Topkapı Sarayı'nın iç kalesinin kalmış tek tarassut yani gözetleme kulesidir. Belgelerde Taş Kasrı Hümayunu olarak da adlandırılan Kule, Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusunun birinci seddinin kuzey-doğu köşesinde ve şimdiki Mecidiye Köşkü karşısındaki mermer merdivenin sağ tarafında ve Sofa Köşkü'nün sağında dört köşeli, küçük taş bir binadır. Binanın ölçüleri eni 6,60 m., yüksekliği Lala Bahçesi tarafından 6,75 m., Şimşirlik'ten 10,20 m; duvar kalınlığı üstte 1 m, altta 1,90 m; iç ölçüleri ise 4,83x4,83 m.dir. Binanın güneye bakan cephesinde bir giriş kapısı yer alırken diğer üç tarafında yuvarlak kemerli ve dışarıdan demir parmaklıklı pencereler bulunmaktadır¹¹. Kapıdan girilince sağ taraftan bir merdivenle üst kata çıkılır. Üst katın tavan hizasında her yüzde altı pencere

¹¹ Abdurrahman Şeref Bey, Topkapı Sarayı makalesinde kulenin Şimşirlik tarafında yer alan mermerden mamul bir taht olduğunu ve bu tahtın IV. Murad tarafından kullanıldığını belirtmektedir (Abdurrahman Şeref 1329: 420). Koltuk şeklindeki bu taht, kulenin köşesine duvarına yapışık olarak yerleştirilmiştir ve arkasında bir kitabesi vardır. Burada Sultan IV. Murad'ın sık sık cirit ve tomak oyunlarını seyrettiği bilinmektedir (Atasoy 2005: 23).

yer alır¹². Bu kattaki camların tavan hizasından olması, burasının ilaçların muhafazası için dolapların yer almasına uygun bir mekân olduğunu göstermektedir (Serin 2021: 78).

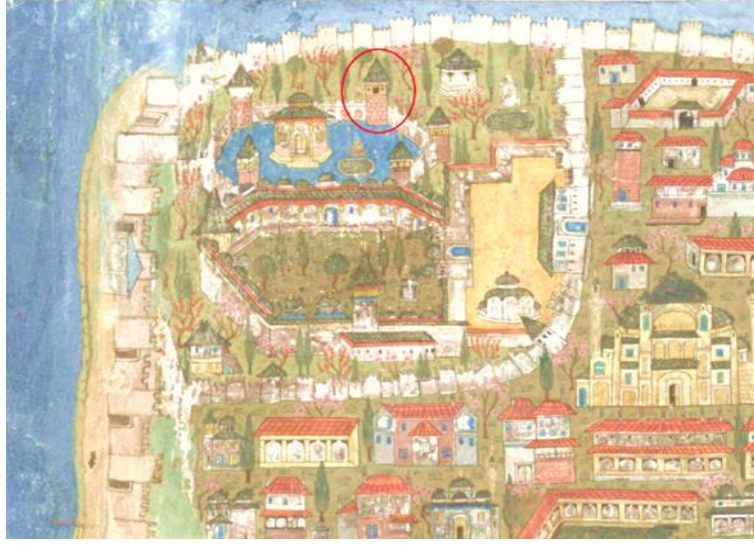
Resim 2

Başlala Kulesi'nin İkinci Katındaki Tavan Hizasındaki Pencereler

Yapının üzerinde ahşap bir kat ve külah olduğu, hatta bu kısmın Sultan III. Selim'in 1808'de öldürülüşünde dahi mevcut olduğu; ancak daha sonra kaldırıldığı bilinmektedir; fakat kaldırıldığı dönem tam olarak tespit edilememiştir. Tayyazâde Atâ Efendi, *Tarih*'ini yazdığı esnada kulenin bu kısmının mevcut olmadığından bahsettiğine göre, en geç Sultan Abdülaziz döneminde ortadan kalktığını söyleyebiliriz (Tayyâr-zâde Atâ 2010: III/72). Esasen bu ahşap seyrangâh ve üstündeki külah şeklindeki çatının XVI. yüzyılda da olduğu Matrakçı Nasuh'un Topkapı Sarayı'nın hisar kulelerini gösteren minyatüründen tespit edilebilmektedir (Nasuhü's-Silahi (Matrakçı) 1976: 8b; Necipoğlu 2007: 239-240).

---

¹² Ayverdi, 1989: IV/727. Ayverdi'ye göre, ebadına nazaran kısalığı, bir kat daha olduğuna hükmettirmekte, ayrıca kalın sıvalar altında olan binanın tam bünyesi görülememektedir (Ayverdi 1953: 300).

Resim 3

Matrakçı Nasuh'un Minyatüründe Topkapı Sarayı'nın Hisar Kuleleri ve Başlala Kulesi

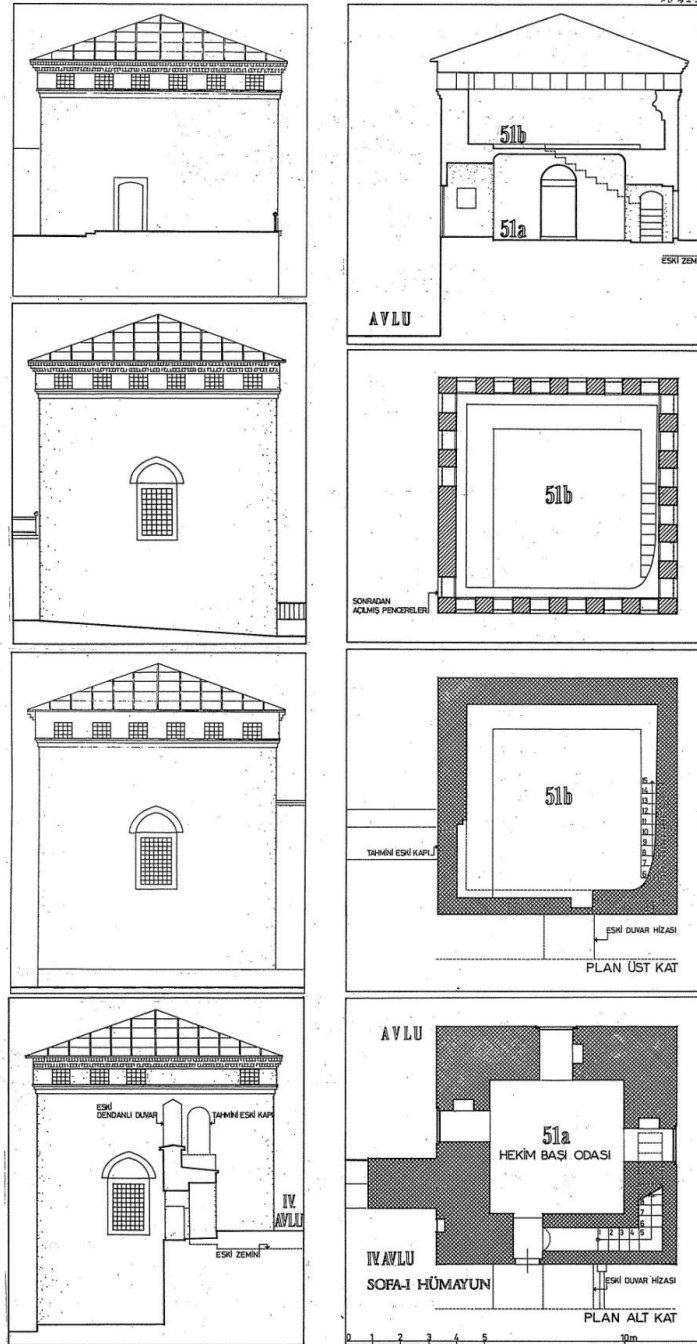
(Matrakçı Nasuh, *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i 'Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 5964, vr. 8b)

Seyrangâh olarak inşa edilen kulenin üstündeki bu katın padişah tarafından büyük ihtimalle törenlerin seyri için kullanıldığı düşünülmektedir. Yapılan tefrişlerde kulenin bu kısmına ihtimam gösterildiği de tespit edilebilmektedir. Kaldı ki XV. yüzyıl sonlarında Osmanlı sarayında yapılan kimi minyatürlerde buna benzer kulemsi köşkler ve demir kafesli pencerelerle dışa açılan duvarlarla çevrili bahçelerde yapılmış kubbeli köşkler de betimlenmiştir. Dolayısıyla kulelerin bu tarzda bir kullanımının olabildiğini söylemek yerinde olur. Ayrıca Topkapı Sarayı'nın bahçe kulelerinin de üst bölümleri XVI. yüzyılda yıkılarak yerlerine köşkler yapılmıştır. Yeni köşklele bahçenin sur ve kulelerle çevrili kaleye benzer görüntüsü de böylece ortadan kalkmıştır (Necipoğlu 2007: 240-241). Dolayısıyla bu bilgiler binanın üst kısmının padişah tarafından kullanıldığı düşüncemizi destekler mahiyettedir.

Başlala Kulesi, çeşitli tarihlerde onarımlardan geçmiştir. Mesela, 1731 tarihindeki bir tamirde binadan "*kule üzerinde müceddeden bina olunan kasr-ı hümeyun*" denilerek bahsedildiğinden burada daha evvel de bir üst kat olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle kulenin bu katının eskiyen pencere doğramaları ve diğer ahşap malzemeleri yenilenmiştir. Ayrıca boyası yapılmış, çatıda kullanılan bakır fanus yenilenmiş ve altın kaplanmıştır. Bununla beraber seyrangâhın mefruşatı da yenilenmiştir. Yapılan bu tadilat çalışmasının maliyeti aşağıda detaylı olarak verilmektedir:

- binanın kereste ve benzeri ihtiyaçları için 504.858 akçe,
- çivi veya kilit gibi nalburiye ihtiyaçları için 203.070 akçe,
- ahşap doğrama malzemeleri için 86.330 akçe,
- kasır için kullanılan cam için 127.548 akçe,

- boya, kireç gibi maddeler yanında kasr-ı hümayun üzerine nühas fanus ve bu fanusun altın kaplanması, ayrıca perdelerin imali için 272.971 akçe,
- nakkaşan, neccaran, marangozan, camcıyan, doğramacıyan gibi çeşitli alanlarda yapılan işçilik için 1.033.875 akçe,
- toplamda kasrın yenilenmesinin maliyeti 3.012.475 akçe, kuruşa çevrilince de 25.103 kuruş 55 paradır (TSMA.D, 10136.0003).

Resim 4

Başlala Kulesi'nin Planı
(Eldem - Akozan 1981: levha 91)

Eylül 1792 tarihinde başka bir tamir çalışması görülmektedir. Bu çalışmada mekânın alt katındaki üç penceresinin etrafındaki demir doğramalarının tamiri yapılmıştır. Tamir için toplam 3.129 akçelik bir masraf yapılmış ve yayla baş kapı gulanı eliyle bu para ödenmiştir (TSMA.D, 3130.0001, s. 4).

Resim 5

Başlala Kulesi'nin Tamiri Yapılan Alt Kat Pencerelelerinden Biri

Başlala Kulesi'nin bir başka ehemmiyeti de Alemdar Mustafa Paşa'nın müdahalesi sırasında ortaya çıkar. Alemdar, Kabakçı Mustafa isyanı neticesinde 29 Mayıs 1807'de tahttan indirilen III. Selim'i tekrar padişahlık makamına getirmek üzere 28 Temmuz 1808'de harekete geçmiştir. Öncelikle 15.000 kişilik bir kuvvetle Bâbüâlî'yi basıp, sadrazamı uzaklaştırarak mühr-i hümayunu ele geçirmiştir. Akabinde Topkapı Sarayı'na yönelmiş iken, padişahlık için rakipsiz bir ortam sağlamak isteyen Sultan IV. Mustafa; III. Selim ve Şehzade Mahmud'un öldürülmesini emretmiştir (Karal 1999⁷: V/88-89). İşte bu emri yerine getirmek üzere harekete geçen Sultan IV. Mustafa'nın adamlarını bu kulenin seyrangâhından gören Başlala Tayyar Ağa, onları ikna yoluna gitmiş; fakat başarılı olamamıştır (Tayyâr-zâde Atâ 2010: III/71-72). Bu olay neticesinde III. Selim, IV. Mustafa'nın adamları tarafından öldürülmüş; Şehzade Mahmud ise Harem çalışanlarının bazılarının yardımıyla kurtulmayı başarmış ve Alemdar'ın desteğiyle padişah olmuştur (Beyhan 2007: 80-84).

Resim 6

Başlala Kulesi'nin Günümüzdeki Durumu

b. Hekimbaşının Başlala Kulesi'ndeki Kütüphanesi

Hekimbaşı sarayda sağlık alanındaki çalışmalarını yürütürken kullanılmak üzere bazı tıp kitaplarına ihtiyaç duyardı. Hekimbaşının ihtiyacını karşılamak üzere de bu kitaplar İç Hazine'den hekimbaşına tahsis edilirdi. Tahsis edilen bu kitapların hekimbaşı değişikliklerinde yeni atanan hekimbaşına devir-teslimi yapılırdı ve böylelikle her yeni gelen hekimbaşı hem kendi tıbbi bilgilerini geliştirme hem de bu kitaplardan istifadeyle yeni çalışmalar ortaya çıkarma imkânı bulmuş oluyordu. Kitapların muhafazası ise Başlala Kulesi'nde yapılırdı. İhtiyaç halinde hekimbaşı kitapları buradan kullanırdı.

Kimi zaman hekimbaşının kütüphanede kullandığı kitaplara yenilerini katmak üzere desteklendiği ve böylelikle ihtisas alanında kendini geliştirmesine de büyük önem verildiği görülmektedir. Bu destek bazen doğrudan para olarak sağlanırken bazen de saray görevlilerinden birinin muhalefatından kalan tıp alanındaki kitapların hekimbaşına tahsisi şeklinde olabilmektedir. Mesela 18 Kasım 1707'de hekimbaşına kitap bahası olmak üzere silahdar ağa eliyle 40 kuruş verilmiştir. Aynı şekilde Kasım 1770'te de hekimbaşına 500 kuruşluk bir ödeme çıkarılmış ve tezkiresi yazılmıştır. Saray çalışanlarının muhalefatlarında yer alan ve hekimbaşının istifade edebileceği kitaplar da ona verilmekteydi. Mesela silahdar ağanın muhalefatından birisi 5.000 diğeri 1.210 akçe olmak üzere toplamda 6.210 akçelik kitap hekimbaşına verilmiştir (Serin 2021: 79-80).

Hekimbaşının istifadesine sunulan bu kütüphanenin zimmetinin hekimbaşına yapılması mümkün değildir. Dolayısıyla kitapların zimmeti kulenin esas sakini olan başlalaya yapılmaktadır. II. Mahmud döneminde Başlala olan Mahmud Ağa'ya kulede bulunan kitaplar döküm yapılarak teslim edilmiştir. Ancak Topkapı Sarayı'nın artık idare merkezi olmasından çıkması ve saray teşkilatının Beşiktaş Sahilsarayı'na kayması neticesinde sarayın bazı bölümlerinin boşaltılması sebebiyle Ocak 1824'te kulede

mevcut toplam elli ciltlik kitabın Silahdar Ali Ağa'nın emriyle bir kısmı hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'ye, bir kısmı padişahın emriyle başka başka yerlere verilmiş, kalan on dört ciltlik eser, kule bekçisi olarak tayin edilen Emin Bey'in zimmetine bırakılmıştır. 7 Eylül 1836 tarihinde kule bekçisi Emin Bey'in görevine son verilmiş ve yerine de yeni bir bekçi atanmamıştır. Dolayısıyla bekçinin zimmetindeki on dört cilt eser bu tarih itibarıyla Hazine-i Hümayun'a kaydedilerek menşesine geri dönmüştür (TSMA.D, 9013, vr. 1b).

Başlala Kulesi'nde 1824'te mevcut kitaplar şöyledir¹³:

- Van kulu ba-hatt-ı matbu' 22 satırlık 1 cild
- Müfredat-ı ibn-i Baytâr fi't-tıb 1 cild

Resim 7

Müfredat-ı İbn-i Baytar'ın İlk Sayfası (TSMK, A. 2113)

- Terâkib-i Mu'âlecât-ı Salih Efendi fi't-tıb 1 cild
- Ferheng-i Şuuri basma 2 cild
- Şifaü'l-eskam ve Devâü'l-âlâm fi't-tıb 1 cild
- Müfredat-ı ibn-i İsa fi't-tıb 1 cild
- Kehhalnâme 1 cild
- Zahire-i Harezşahî 1 cild
- Kitabü'l-ezrak fi't-tıb 1 cild
- Gayetü'l-itkan fi't-tıb 1 cild
- Tervîhü'l-ervâh fi't-tıb 1 cild
- Mualecat-ı Şeyh İbn Baytar fi't-tıb 1 cild
- Bidâ'atü'l-mübtedî fi't-tıb 1 cild

¹³ Eser isimlerinin çevirisinde yardımlarını esirgemeyen İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı doktora öğrencisi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu yazma eser uzmanı Ensar Karagöz'e teşekkür ederim.

- Minhacü'l-dükkân ve Düstûru'l-Âyân 1 cild
- Tercüme-i hayâtü'l-hayvan li-Mehmed Takiyüddin Tebrizi li-müeymen bi-havassü'l-hayvan ba-hatt-ı talik 24 satırlık 1 cild
- Kitab-ı Tedbîrü'l-Mevlevî 1 cild
- Şerhu Semâ ve Mesâ'ilü Huneyn-i İbn-i İshak 1 cild
- Kitab-ı âzâ-i el-Lüma fit-tıb 1 cild
- Kitab-ı Yuhannâ ibn-i Mâseveyh 1 cild
- Kitab-ı Hâvi's-sagîr 1 cild
- Kitab-ı Mugnî fit-tıb 1 cild
- Gayetü'l-beyan 1 cild
- Şifaü'l-fuad fi't-tıb 1 cild
- Gayetü'l-beyan li-Salih Efendi 1 cild

Resim 8

Gayetü'l-Beyan'ın İlk Sayfası
(TSMK, R. 1676)

- Kitab-ı minhâc fit-tıb ba-hatt-ı nesih 23 satırlık 1 cild
- Takdimetü'l-ma'rife li-Bukrat fit-tıb 1 cild
- Tadi'lü'l-emzice fit-tıb 1 cild
- Kitab-ı karbadin [Akraadin] li-Nuh Efendi ser-etıbba-i hassa 1 cild
- Netîcetü'l-fiker fî İlaci Emrâzi'l-basar 1 cild
- Kitab-ı Enmûzec fit-tıb 1 cild
- Hikemü'l-hükemâ fit-tıb 1 cild

- Kitab-ı Şifau'l-edvâ fit-tıb 1 cild
- Vesiletü'l-merâtib fî İlmi't-terâkîb 1 cild
- Tercüme-i Tıbb-ı Cedid ba-Türki li-Hasan Efendi 1 cild
- Kitab-ı Türki min-tıb 1 cild
- Mecmua-i maacin 1 cild
- Risale-i ipe fakvane 1 cild
- Risale-i kına kına 1 cild
- Kefere kitabları 11 cild

Hazine'ye naklolan 14 ciltlik eserin 4 Mart 1916'da tekrar Başlala Kulesi'ne konulması kararlaştırılmıştır¹⁴. Bunun üzerine eserlerin sekiz ciltlik kısmı Başlala Kulesi'ne aktarılmıştır. Aşağıda 1916 yılında Hazine'den Başlala Kulesi'ne yeniden gelen eserler verilmiştir (TSM.A.E, 1300/52, belge no. 1):

- Kitabü'l-ezrak fî't-tıb 1 cild
- Gayetü'l-itkan fî't-tıb 1 cild
- Tervîhü'l-ervâh fî't-tıb 1 cild
- Şerhu Semâ ve Mesâ'ilü Huneyn-i İbn-i İshak 1 cild
- Kitab-ı Mugnî fit-tıb 1 cild
- Tadilü'l-emzice fit-tıb 1 cild
- Netîcetü'l-fiker fî İlaci Emrâzi'l-basar 1 cild
- Vesiletü'l-metâlib fî İlmi't-terâkîb 1 cild

1926 yılında Topkapı Sarayı'nda yapılan sayımlar esnasında Başlala Kulesi'nde miktar belirtilmese de halen tıp kitaplarının mevcut olduğu tespit edilmiştir (Altındağ-Bayraktar 1988: 33-34). Hatta aynı mekâna 1970'lerde bir ziyarette bulunan Bedii Şehsuvaroğlu da bu tıp kitaplarının varlığından bahsetmektedir (Şehsuvaroğlu 1970: 246-247). Şu anda ziyarete kapalı olan kuledeki kitaplar halen Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.

c. Başlala Kulesi'nde İlaç İmal Ederken Kullanılan Malzemeler

Hekimbaşının ve başlalanın Başlala Kulesi'nde ilaç ve şifalı karışımlar imali ve muhafazasında kullandığı alet, edevat ve eşyalar ve odada bulunan ecza malzemesi de yine başlalanın zimmetindedir. Başlalanın zimmetinde olan bu malzemelerin bir kısmı, yukarıda bahsi geçen Ocak 1824 tarihinde başlaladan alınarak kule bekçisi Emin Bey'e devredilmiş, büyük bir kısmı ise padişahın yeni yaşam alanı olan Beşiktaş Sahilsarayı'na taşınmıştır (TSM.A.D, 9013, vr. 2a). Bunlar arasında havan gibi ilaç imalinde gerekli maddeleri öğütmek için kullanılan eşyaların yanı sıra karıştırmak veya pişirmek için kullanılan tencere ve leğen; ayrıca macun kaşığı ve macun bıçağı, çeşitli madenlerden şırınga; tensuh hazırlanmak için kalıplar; kurs taşları ve hazırlanan ilaçların muhafazası için çeşitli boyutlarda şişeler ve hokkalar vardır.

Yukarıda bahsedildiği gibi 1916 yılında kuleden hazineye aktarılan eşyaların yeniden ait olduğu yere konulması mevzu bahis olmuştur. Bu tarihte Başlala Kulesi'ne

¹⁴ Hararetili şekilde devam eden bir savaşın ortasında neden böyle bir karar alındığı üzerinde düşünülmesi gereken bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak şimdilik bu sorunun cevabını vermek pek de mümkün görünmemektedir.

geri getirilen eşyalar arasında tensuh kalıpları, terazi, havan, şırınga ve kurs taşı gibi ilaç imalinde kullanılan malzemeler bulunmaktadır (TSM.A.E, 1300/52, belge no. 1).

Resim 9

Başlala Kulesi'nde Mevcut Tensuh Kalıplarına Örnek
(TSM, demirbaş no. 12/67)

3 Nisan 1924 tarihinde müze haline getirilen Topkapı Sarayı'nda bulunan yapılar ve içlerindeki eşyaların tespiti için Müzeler Müdüriyyet-i Umumiyesi'nin emriyle bir komisyon kurulmuştur¹⁵. Komisyonun çalışması 1926 yılında sona ermiştir. Bu çalışma sırasında Başlala Kulesi'nin de mevcut durumu ortaya çıkarılmıştır. Burada mevcut eşyalar tespit edilmiş ve listelenmiştir (Altındağ-Bayraktar 1988: 33-34). Kulede bu tarihte mevcut olan tıbbi eşyalar arasında ilaç muhafaza edilen şişe ve hokkalar, havan, tensuh kalıpları, şırınga, kurs taşı, ecza sandıkları, ecza terazisi ve dirhemleri yer almaktadır. Ayrıca kulenin günlük olarak kullanıldığını da gösteren koltuk, masa, yastık, minder, sigara masası, şamdan, seccade, perde, kapı perdesi, odanın zemininde Hind hasır, çalı süpürgesi, çöp küfesi gibi eşyalar da tespit edilmiştir.

¹⁵ Tahrir komisyonu reisi Refik Bey ve üye olarak da Ali Cemal ve Ziya Beylerden ibaret olan komisyon Topkapı Sarayı Müzesi'nin ilk envanteri olarak kabul edilen çalışmalarını dört ciltte toplamış ve müdüriyete teslim etmişlerdir (Altındağ-Bayraktar, 1987: 7).

Resim 10

Başlala Kulesi'nde Bulunan Bir Ecza Sandığı

(TSM, demirbaş no. 12/30)

Aynı mekâna 1970'lerde bir ziyarette bulunan Bedii Şehsuvaroğlu ise, burada aynı eşyalardan bir kısmının muhafaza edildiğini görmüştür (Şehsuvaroğlu, 1970: 246-247). Bunlardan biri tensuh kalıplarıdır. Bir diğeri ise, havanlardır. Ayrıca ecza terazisinin de halen mevcut olduğu görülmektedir. Bir kısım bitkisel yağların ve suların da aynen korunduğu kulede Şehsuvaroğlu'nun en dikkat çeken tespiti ise, mumyalanmış bir insan bacağı ve kertenkele, yılan ve kurbağa mumyalarıdır.

Ekteki tabloda Başlala Kulesi'nde XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar mevcut eşyaların listesi bir arada ve detaylı bir şekilde görülmektedir.

Sonuç

XVIII. yüzyıl, Topkapı Sarayı'nın idari mekanizmasının karakteristiğinde görülmeye başlayan yeni düzenin bir getirisi olarak, işleyişe yeni aktörlerin katılmasını sağlamıştır. Sistemin bu süreçte tesis ettiği unsurlardan biri de başlaladır. Enderun teşkilatında rehberlik yoluyla acemilere yol gösteren, ayrıca şehzadelerin eğitimiyle de uğraşan lalaların arasında padişahın Has Odalı eski ağalardan seçtiği başlala, ehemmiyet ve itibar açısından yüksek bir pozisyona sahip olmakla ön plana çıkmaktadır.

Başlala, padişahın her daim yanında olarak hususi hizmetlerine bakar, yemek yediğinde, tebdil gezdiğinde padişaha refakat ederdi. Padişahla doğrudan irtibatlı başlala padişaha teslim edilecek paralarla ilgili işlemlere de dahil olmaktadır. Başlala ayrıca Kahve Dolabı olarak adlandırılan küçük hazinenin sorumluluğunu kahvecibaşı ile birlikte taşımakta, buradaki paranın hesabını tutmaktadır. Yıl içerisinde yaptığı masrafları bu hazineden karşılamakta, daha sonra bir defter halinde toplayarak silahdar ağaya sunmaktadır.

Başlalalığın saray içinde fonksiyonel olarak etkinliğinin XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve özellikle XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde bir hayli arttığı görülmektedir. Bu zaman diliminde başlalanın taşıdığı en önemli görevlerden biri, Topkapı Sarayı'nın dördüncü

avlusu ve Sofa-i Hümayun bahçesinin idaresidir. Bu alanların temizliği, bakımı ve çiçeklendirilmesi ile başlala ilgilenir, gerekli masraflar onun eliyle yapılırdı. Başlala, aynı zamanda padişahın bulunduğu mekanların güzel kokmasından da sorumludur. Sultan I. Abdülhamid tarafından yaptırılan Mabeyn Köşkü'nün aydınlatılması yine başlalanın görevleri arasındadır. Başlalanın saraydaki en önemli görevlerinden biri, padişah için maiyetindeki hizmetlileri vasıtasıyla şifalı karışımlar ve şerbetler hazırlatmaktır. Özellikle Ramazan ayında başlalanın padişah ve hanedan mensupları için özel bir macun hazırlattığı görülmektedir.

Başlalanın, Başlala Kulesi'nde yürüttüğü bu faaliyetler esnasında Topkapı Sarayı'nın Birun kısmı mensubu görevlilerinden biri olan hekimbaşı sahneye çıkmaktadır. Hekimbaşı, padişah için özel ilaçlar hazırlamak ve muhafaza etmek üzere Başlala Kulesi'ni kullanmaktadır. Böylece padişahın hayatı için çok büyük bir öneme haiz olan ilaç hazırlama ve saklama işinin başlalanın denetiminde en güvenli şekilde yapılması sağlanmaktadır. Başlala Kulesi'nde hazırlanan şifalı karışımlar ve ilaçlar için gerekli olan öd, amber gibi maddeler, kıymetli taşlar, ecza malzemeleri ve hatta su bile başlala tarafından temin edilmektedir. Ayrıca hazırlanan ilaçların muhafazası için ihtiyaç duyulan ecza sandıklarını da başlala satın almakta ve bakımlarıyla da o ilgilenmekteydi.

Netice itibarıyla XVIII. yüzyıl başlarında saray mekanizmasında ufak ufak kendini göstermeye başlayan başlalalık, bu yüzyılın sonuna gelindiğinde sahip olduğu nüfuzu artırmış ve bulunduğu pozisyonu XIX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna kadar sürdürmüştür. Bu tarih itibarıyla Topkapı Sarayı'nın yönetim merkezi fonksiyonundan vazgeçilmeye başlanmış, artık yeni merkez olarak Beşiktaş Sahilsarayı ön plana çıkmıştır. Topkapı'nın geleneksel işleyişi de yerini yeni bir yapılanmaya bırakmış ve artık yeni figürlerle bambaşka bir şekillenme ortaya çıkmıştır. Böylece misyonunu tamamlayan başlalalık da devre dışı kalmıştır.

KAYNAKLAR

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

Defterler (TSMA.D)

10136.0003; 102.0009; 2272.0009; 2428.0004; 2434.0027; 2434.0121; 2438.0036; 2438.0037; 2438.0038; 2438.0137; 2438.0139; 2439.0051; 2439.0141; 2440.0033; 2440.0035; 2440.0036; 2450.0229; 2466.0032; 3130.0001; 891.0001; 9013; 3544.0016; 891.0001.

Evraklar (TSMA.E)

1300/52; 355/18; 43/24; 576/5; 917/1.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK)

A. 2113; R. 1676.

Topkapı Sarayı Müzesi (TSM)

12/30; 12/67.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

TY 5964.

Kaynak Eserler

ABDURRAHMAN Şeref, (1329), "Topkapı Saray-ı Hümayunu", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, sayı 7, 1 Nisan 1327, s. 393-421.

AKKOR, Muhammed Ömür, (2014²), *Selçuklu Mutfağı*, İstanbul.

AKYILDIZ, Ali, (2003), "Mâbeyn-i Hümayun", *DİA*, c. XXVII, s. 283-286.

ALTINDAĞ, Ülkü - Nedret Bayraktar, (1987), "Topkapı Sarayı Müzesi Tahrir Komisyonu Çalışmaları I. (Harem ve Baltacılar Koğuşu)", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 2*, İstanbul, s. 7.

_____, (1988), "Tahrir Komisyonu Çalışmaları II", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 3*, İstanbul, s. 33-34.

ATASOY, Nurhan, (2005), *15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Bahçeleri ve Hasbahçeler*, İstanbul.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, (1953), *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul.

_____, (1989), *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481)*, IV, İstanbul.

BAYTOP, Turhan, (1997²), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara.

Beyhan, Mehmet Ali, (2007), *Saray Günlüğü (25 Aralık 1802-24 Ocak 1809)*, İstanbul.

DEMİR, Remzi - Mutlu Kılıç, (2003), "Cevâhîrnâmeler ve Osmanlılar Dönemi'nde Yazılmış İki Cevâhîrnâme", *OTAM*, sayı 14, s. 1-64.

DİKER, Sevgi Ağca, (2019), *Has Oda ve Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

ELDEM, Sedad Hakkı - Feridun Akozan, (1981), *Topkapı Sarayı Bir Mimari Araştırma*, İstanbul.

ERDEMİR, Ayşegül Demirhan, (2007³), *Şifalı Bitkiler Doğal İlaçlarla Geleneksel Tedaviler*, İstanbul.

ERTUĞ, Zeynep Tarım, (1998), "Osmanlı Devlet Teşrifâtında Hırka-i Şerif Ziyareti", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 16, İstanbul, s. 37-45.

Hâfız Hızır İlyas Ağa, (2017), *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye*, haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul.

- İPŞİRLİ, Mehmet, (1991), "Atâ Bey, Tayyazâde", *DİA*, c. IV, s. 34-35.
- KARAL, Enver Ziya, (1999⁷), *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, c. V, Ankara.
- Kumbaracızade İzzet, (1933), *Hekim-Başı Odası, İlk Eczane, Baş-Lala Kulesi*, İstanbul.
- Mehmed Refik, "Enderun-ı Hümayunda Başlala Kulesi Başlalalık", *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, cild 1, sene 1, nr. 5, 6 Safer 1335/19 Teşrin-i sani 1332, s. 108-110.
- Nasuhü's-Silahi (Matrakçı), (1976), *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i 'Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, önsöz, giriş, çeviriyazı, notlar ve dizinler ile tıpkıbasımı yay. haz. Hüseyin G. Yurdaydın, Ankara.
- NECİPOĞLU, Gülru, (2007), *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul.
- SERİN, Sinem, (2021), *Osmanlı Sağlık Sisteminin Yönetimi: Hekimbaşılık Kurumu*, İstanbul.
- ŐEHŞUVAROĞLU, Bedi N., (1970), *Eczacılık Tarihi Dersleri*, İstanbul.
- TAŞ, Kenan Ziya, (1999), *Osmanlılarda Lalalık Müessesesi*, Isparta.
- TATLI, Nilgün, (2017), *Geçmişten Günümüze Şerbetler*, İstanbul.
- Tayyâr-zâde Atâ, (2010), *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul, c. I, III.
- TERZİOĞLU, Arslan, (1992), *Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık*, İstanbul.

Ek
Başlala Kulesi'nde Mevcut Olan Eşyalar¹

1824'te Kulede Mevcut Eşyalar		Kule Bekçisi Emin Bey'e Zimmetlenen		1916'da Kuleye Naklolun Eşyalar		1924'teki Sayımda Mevcut Olan		1970'teki Durum
Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi
pirinç tensuh kalıbları	8	pirinç tensuh kalıbları	8	Tensuh kalıpları ²	8	Tensuh kalıbı ³	12	Müteaddit tensuh ve kurs kalıpları
dımaşki ayna	1	dımaşki ayna	1	ayna ⁴	1	Demir ayna ⁵	1	Çeşitli panzehir taşları
somaki sagir havan	2	somaki sagir havan	2	havan ⁶	2	havan ⁷	2	Kadife kaplı bir kutu içerisinde on iki çeşit esans
tunç vasat havan	2	tunç vasat havan	2	şişe ⁸	45	Tunç havan	1	Tunç ve taş havanlar
kebir ve sagir tencere	3	kebir ve sagir tencere	3	küçük kavanoz ⁹	7	Dolab	1	Çeşitli nebati yağlar
kulblu kefgir	1	kulblu kefgir	1	terazi ¹⁰	2	Şişe kavanoz ¹¹	10	İki adet terazi
kebir kulblu leğen	1	kebir kulblu leğen	1	şişe ¹²	25	Kavanoz ¹³	6	Bir adet taş (panzehir olarak veya kan dindirmek üzere kullanılabilir)
güğüm	2	güğüm	2	şişe ¹⁴	1	Havan ¹⁵	1	Bir kutu içerisinde çeşitli extraitler (özüt şeklinde kokular)
leğen ma ibrik	1	leğen ma ibrik	1	tehi (boş) şişe	1	şişe ¹⁶	12	Bir kutu içinde çeşitli sular

¹ Tablo oluşturulurken *TSMA.D*, 9013, vr. 2a; *TSMA.E*, 1300/52, belge no. 1; Altındağ- Bayraktar 1988: 33-34; Şehsuvaroğlu 1970: 246-247'den istifade edilmiştir.

² İçleri tuğra ve yazıdır.

³ Pirinçten mamul derunları yazılı kebir ve sagir.

⁴ Sapı yeşim taşından

⁵ Sapı yeşim taşından mamul kadim.

⁶ Somaki ve diğer taşlardan.

⁷ Siyah taştan ve somakiden.

⁸ Çekmece derununda.

⁹ Çekmece derununda.

¹⁰ Kutu derununda.

¹¹ Derununda ecza vardır.

¹² Gül yağı ve sair yağlar memlu, çekmece içindedir.

¹³ Yıldızlı kapaklı billur.

¹⁴ İçinde ilaç bulunan.

¹⁵ Akikden mamul havan maa yed.

1824'te Kulede Mevcut Eşyalar		Kule Bekçisi Emin Bey'e Zimmetlenen		1916'da Kuleye Naklolun Eşyalar		1924'teki Sayımda Mevcut Olan		1970'teki Durum
Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi
macun için sablı tabe (tıpa)	3	macun için sablı tabe (tıpa)	3			Kutu ¹⁷	2	
maden şırınga	3	maden şırınga	3	şırınga	1	Pirinç şırınga ¹⁸	1	Hukne (şırınga)-lavman aleti
imbik	1	imbik	1			Kebir şişeler		Altından yapılmış bir diş protezi
somaki kebir kurs taşı	1	somaki kebir kurs taşı	1	el taşı ¹⁹	1	Taş ²⁰	1	Mumyalastırılmış bir insan bacağı
vasat ve sagir somaki kurs taşı	2	vasat ve sagir somaki kurs taşı	2			billur küçük ilaç şişesi ²¹	44	Kertenkele, yılan, kurbağa mumyaları
						porcelen merhem kavanozu ²²	7	
kebir ve sagir vezne	2	kebir ve sagir vezne	2			Kebir dolap ²³	1	
	dirhem		dirhem		dirhem	Billur şamdan	1	
zümrüd	17	zümrüd	17	zümrüd	17	Minder ²⁴	4	
lal	280	lal	280	lal	280	yastık ²⁵	8	
yakut	125	yakut	125	yakut	125	Masa ²⁶	1	
mercan	88	mercan	88	mercan	88	Sigara masası ²⁷	1	
tobaç	85	tobaç	85	tobaç	85	Koltuk	1	
ağdayi	76	ağdayi	76	ağdayi	76	Sigara masası ²⁸	1	

¹⁶ Sagir çekmece üzeri hasır örgüsü şeklinde tezyinatlı çekmece derununda kokulu madde bulunan.

¹⁷ Derununda ecza terazisi ve dirhemleri bulunur.

¹⁸ Mahfaza derunundadır.

¹⁹ İlaç ezmek için.

²⁰ Somakiden ilaç ezmeye mahsus.

²¹ Kutu derununda.

²² Çekmece içinde birinin kapağı yoktur.

²³ Kar-1 kadim şimşir renginde derununda 4 adet 50 cm uzunluğunda balmumu var.

²⁴ İki beyaz zeminli kırmızı ve sarı renk çubuklu sedir şeklinde iki minder iki pamuk şilte.

²⁵ İki mavi renkli kumaş kaplı erkân minderi.

²⁶ Fransızkâri ve üzeri çuha kaplı dört ayaklı sagir.

²⁷ Lacivert boyalı yıldızlı müdevver ayaklı kebirce.

²⁸ Siyah boyalı üç ayaklı Japonkâri.

1824'te Kulede Mevcut Eşyalar		Kule Bekçisi Emin Bey'e Zimmetlenen		1916'da Kuleye Naklolun Eşyalar		1924'teki Sayımda Mevcut Olan		1970'teki Durum
Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi
Başlala Kulesi'nden Beşiktaş'a Taşınan Eşyalar						tütün çubuğu ²⁹	1	
altun macun hokkası ³⁰	4					Çubuk imamesinin bileziğinin üstü ³¹	1	
altun kabzalı yemenî macun kaşığı ³²	2					Sigara tablası	5	
Altun sağır şeker kaşığı ³³	1					Sürahi ³⁴		
macun hokkası ³⁵	1					Bardak ³⁶		
sağır mahfaza ³⁷	1					Seccade ³⁸		
sim sağır şırınga	1					Seccadeler		
tensuh kalıbları ³⁹	9					Levhalar ⁴⁰	2	
eski maden sürahi	1					Mahfazalar		
macun bıçağı ⁴¹	1					Yol keçesi		
sim ? ⁴²	1					Masa		
hokka ⁴³	2					perde ⁴⁴	3	

²⁹ Çubuk imamesi kehribar, yasemin.

³⁰ Vasat 2 sağır 2: 4 bir aded sağır hokka mabeynde çantadadır.

³¹ Boncuk taşlı, kiraz, lüleli 1.28 cm boyunda.

³² Cumaya giden sandıkdadır.

³³ Bu dahi sandıkdadır.

³⁴ Beyaz kesme billur.

³⁵ Derunu yaldızlı simden.

³⁶ Beyaz kapaklı ve tabaklı billur şerbet bardağı.

³⁷ Bir billur şişeli Yakutluca.

³⁸ İrankâri kadim.

³⁹ Tuğralı ve yazılı sim.

⁴⁰ Biri Sultan Abdülmecid diğeri Hekimbaşı Abdülhak Molla resimlerini havi tahta çerçeve.

⁴¹ Şeşhane kabzalı sim.

⁴² Şeşhane kabzalı macun için.

⁴³ Bogadinkâri sağır sim.

⁴⁴ Beyaz fitilli keten.

1824'te Kulede Mevcut Eşyalar		Kule Bekçisi Emin Bey'e Zimmetlenen		1916'da Kuleye Naklolun Eşyalar		1924'teki Sayımda Mevcut Olan		1970'teki Durum
Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi	aded	Eşyanın cinsi
küp ⁴⁵	1					kapı perdesi ⁴⁶	1	
macun hokkası ⁴⁷	4					paspas ⁴⁸	1	
vasat ve sagir tepsi	2					sapsız çalı süpürgesi, saplı hasır süpürgesi, kürek, çöp küfesi	1 1 1 1	
ecza sandığı ⁴⁹	8							
uzun hokka ⁵⁰	11							
şişe ⁵¹	30							
şişe ⁵²	23							
Mühür ⁵³	3							

⁴⁵ Eski maden yaldızlı.

⁴⁶ Fersude siyah atlas.

⁴⁷ Eski maden.

⁴⁸ Odanın zemini serapa Hind hasır ile mefruş olup kapı önünde paspas var.

⁴⁹ Derununda on beş aded yaldızlı billur şişe ve on beş aded kutu olmak üzere.

⁵⁰ Billur kapaklı.

⁵¹ Kebir ve sagir ecza için billur.

⁵² Eczalar için cam dolab derunundadır.

⁵³ Sultan Mahmud ve Sultan Osman hazretlerinin sim üzerine mahkûk mühürleri ve Sultan Mustafa merhumun taş üzerine mahkûk mührü.